

آموزش و پرورش در قرن بیست و یکم

در گفت‌وگو با دکتر محمدرضا سرکارآرانی

نقل از خبرنامه دفتر همکاری‌های علمی بین‌المللی

اشاره:

آنچه در پی می‌آید حاصل گفت‌وگوی خبرنگار دفتر همکاری‌های علمی بین‌المللی با آقای دکتر محمدرضا سرکارآرانی، یکی از متفکران عرصه آموزش و پرورش جهان در مورد آخرین تحولات در زمینه آموزش و پرورش است. وی به مدت پنج سال در دانشگاه ناگویای ژاپن به تحصیل و تدریس پرداخته و دارای درجه دکترا در رشته آموزش و پرورش تطبیقی و بین‌المللی است. وی هم‌اکنون عضو هیأت علمی دانشگاه علامه طباطبایی است و هم‌زمان با تدریس به پژوهش در مورد چالش‌های جهانی آموزش و پرورش اشتغال دارد. از دکتر سرکارآرانی تاکنون بیش از ۱۸ مقاله به زبان‌های فارسی، ژاپنی و انگلیسی در نشریات داخلی و بین‌المللی به چاپ رسیده است.

پرورش است. این موضوع‌ها هم در میان پژوهشگران و اندیشمندان آموزش و پرورش در سطح دانشگاه و مراکز پژوهشی، مطرح است و هم نظر دست‌اندرکاران، معلمان، کارشناسان ستادی و اجرایی آموزش و پرورش، والدین و جامعه را به خود معطوف ساخته است.

□ به نظر شما چالش‌های جهانی آموزش و پرورش در قرن بیست و یکم کدامند؟
■ چالش‌های آموزش و پرورش در قرن بیست و یکم ناشی از رگ‌های نو (NEW PERSPECTIVE) به موضوع‌های آموزش و

حال این مسأله مطرح است که نسبت آموزش و پرورش با بحث‌های زیست محیطی چیست و آموزش محیط زیست از کجا و چه زمانی باید آغاز شود؟ جایگاه این آموزش‌ها در مدرسه و در کلاس درس کجاست، مشکلات محیط زیست و خطرهایی که انسان برای محیط زیست به وجود آورده است کدامند، و چگونه می‌توان از افزایش آن‌ها جلوگیری کرد؟ این موضوع‌ها نیاز به آموزش را بیشتر ساخته و

این موضوع‌های نو ناشی از تحولات علمی و فن‌آوری‌های جدید است، به ویژه فن‌آوری‌های مربوط به عرصه اطلاعات و ارتباطات. در واقع همین تحولات است که زمینه این نگاه نو را به وجود آورده و آن را جهانی ساخته است. به علاوه این که آن را از اختصاص به نخبگان و اندیشمندان جامعه خارج ساخته و به صورت یک رویکرد اجتماعی مطرح کرده است.

مسئولیت‌های بیشتری را برای دست‌اندرکاران آموزش و پرورش به همراه آورده است. کشورهای پیشرفته با برنامه‌ریزی به هنگام سعی کرده‌اند این آموزش‌ها را به مدرسه و کلاس درس بیاورند.

من شخصاً شاهد یکی از کلاس‌های آموزش محیط زیست در یک مدرسه ابتدایی (کلاس چهارم ابتدایی) در ژاپن بودم. در این کلاس‌ها، معلم به شیوه سخنرانی تدریس نمی‌کرد بلکه دانش‌آموزان در فرایند یاددهی -

□ برخی از مهم‌ترین موضوع‌های نویی که به آن‌ها اشاره می‌کنید کدامند؟

■ اولین موضوع، آموزش زیست محیطی است. همان‌طور که می‌دانید بحران محیط زیست یک مسأله جهانی است. آنچه به عنوان عوامل تهدید کننده محیط زیست انسان مطرح می‌شود بسیارند از جمله؛ افزایش آلودگی‌ها، کاهش منابع طبیعی نظیر جنگل‌ها بر اثر استفاده غیرمنطقی از آن‌ها، افزایش جمعیت، نابودی لایه اوزون و...

مدرسه، خانواده و جامعه را با آن درگیر ساخت.

□ از بحث آموزش محیط زیست که بگذریم، دیدگاه تازه‌ی بعدی کدام است؟

■ دومین موضوع که امروزه در جهان مطرح است، دموکراسی، مدنیّت و نقش آموزش و پرورش (DEMOCRATIC CITIZENSHIP AND EDUCATION) است. در واقع موضوعی که در آموزش و پرورش جهان مطرح است نقش و حقوق انسان در جامعه است. به عبارت دیگر نسبت انسان با جامعه و نسبت جوامع با یکدیگر در سطح جهانی. باید ببینیم که این نسبت‌ها چه هستند؟ مفهوم آن‌ها چیست؟ چه ارزش‌هایی را در درون خود دارند؟ این ارزش‌ها و فوایدی که این نسبت‌ها را می‌سازند چگونه به وجود می‌آیند و ما باید چگونه آن‌ها را به فرزندان خود بیاموزیم؟

این موضوع بر می‌گردد به مجموعه مباحثی که ما در تعلیمات مدنی اعم از مطالعات اجتماعی، تاریخ و جغرافیا می‌آموزیم. بحث دیگری که در این حوزه مطرح است، بحث مشارکت انسان است در جامعه. منظور همین انسانی است که با این نسبت‌ها آشنا شده. حال این انسان باید در اداره جامعه، فعالیت‌های اجتماعی و... مشارکت داشته باشد. این مشارکت در جامعه نیاز به شناخت لازم، نیاز به مهارت‌های خاص و نگرش‌های سازنده دارد. مشارکت آموختنی است و باید آن را از همان کلاس درس و خانواده بیاموزیم و تمرین کنیم. آموزش و پرورش نقش ویژه‌ای در آموزش و تمرین مشارکت در میان کودکان دارد.

یادگیری مشارکت فعال داشتند. موضوع درس نحوه تولید، انهدام و بازیافت زیاله بود، معلم از دانش‌آموزان خواسته بود تا برای این درس هر کدام قطعه‌ای زیاله با خود به کلاس بیاورند. هر یک از دانش‌آموزان شینی را که به نظرشان زیاله بود با خود به کلاس آورده بود. مثلاً یک قوطی کنسرو خالی، یک ظرف یکبار مصرف، پلاستیک، یک قطعه چوب، یک مقدار کاغذ باطله و... معلم از دانش‌آموزان خواست که هر کدام راجع به قطعه‌ای که با خود آورده بودند گزارشی بدهند و سعی کنند برای دانش‌آموزان کلاس توضیح دهند که رها کردن روانه این مواد در محیط چه مشکلاتی می‌تواند به وجود بیاورد. جالب این که در کلاس‌های بالاتر معلمان همین بحث را به صورت تطبیقی ارائه می‌کنند و با نمودارها و اطلاعات آماری میزان و انواع زیاله و تأثیر آن در محیط زیست را در کشورهای مختلف به بحث می‌گذارند و سهم کشور خود را در تولید و بازیافت آن بیان می‌کنند.

□ آیا این آموزش‌ها در کشور ما هم قابل اجراست؟

■ بله، البته ما هم باید این مباحث را به شکل جدیدی در برنامه‌ریزی‌های آموزشی و درسی وارد کنیم و این فرصت‌های یادگیری را در اختیار کودکان و نوجوانان خود قرار دهیم. فرصت‌های یادگیری که دانش‌آموزان را به طور عینی با این مسائل آشنا کند و به طور کلی جامعه را متوجه این مباحث سازد. به طوری که یک مادر هم بتواند این آموزش‌ها را به فرزندش بدهد و در آموزش خانواده هم بتوان این برنامه‌ها را گنجانند و به نحوی کلاس درس،

□ همین جا اگر امکان دارد توضیحی در مورد مشارکت در سطوح بین‌المللی ارائه بفرمایید.

بله اتفاقاً موضوع دیگری که امروزه در آموزش و پرورش جهانی مطرح است بین‌المللی کردن آموزش و پرورش است، و این دقیقاً به مباحث مشارکت، دموکراسی، مدنیت و ارتباط آن با آموزش و پرورش مربوط می‌شود. البته بین‌المللی کردن آموزش و پرورش به این معنی نیست که ما آموزش و پرورش خود را از جنبه‌های ملی، فرهنگی و تاریخی جدا کنیم و جهانی سازیم. این یک سوء تفاهم است که برای خیلی‌ها پیش آمده است. تأکید می‌کنم که این یک سوء تفاهم است. بین‌المللی کردن آموزش و پرورش از آن جا نشأت گرفته که در پایان قرن بیستم انسان نه در سطح ملی بلکه در سطح جهانی با مشکلات عمده‌ای مواجه شده است.

تأثیرات این مشکلات نیز بین‌المللی و جهانی است. بنابراین عزم، شناخت و نگرش‌های سازنده بین‌المللی نیز برای رفع یا کاهش آن‌ها ضروری است. در این جاست که می‌بینیم یکی از نقش‌های مهم آموزش و پرورش ایجاد این عزم و نگرش سازنده و دادن آگاهی‌های لازم است. در واقع همه این‌ها لازمه مشارکت انسان‌ها در رفع مشکلات بین‌المللی است. مشکلاتی چون منازعات بین‌المللی، فقر جهان سوم، خطرهای زیست محیطی، افزایش جمعیت و... از این دسته‌اند. می‌خواهم تأکید کنم که مثلاً امروزه دیگر مشکل تایلند مشکل خاص این کشور نیست بلکه این مشکل، مشکل ژاپن، اندونزی و کره هم هست. مشکل افغانستان مشکل ایران هم هست. امروزه بیش

نکته دوم این است که این مشارکت تنها در سطح خانواده، منطقه یا محل جغرافیایی خاصی که انسان در آن متولد می‌شود، خلاصه نمی‌شود، بلکه هنگامی که این مهارت‌ها در انسان به وجود بیاید، از سطح خانواده، محل، زادگاه و... خارج شده، به سطح منطقه‌ای می‌آید، بعد به سطح ملی و سپس به سطح بین‌المللی می‌رسد. در واقع این همان چیزی است که دنیای امروز به آن نیازمند است. امروزه مشارکت انسان‌ها برای حفظ محیط زیست، برای حفظ صلح و تفاهم ملی و بین‌المللی مطرح است و این سطح از مشارکت نیازمند آموزش‌های مؤثر به دانش‌آموزان برای شناخت لازم، مهارت‌های لازم و نگرش‌های سازنده در مدارس است.

□ به نظر شما آیا آموختن این مواردی که بیان کردید در کلاس درس عملی است؟

■ بله، آموختن و تمرین مشارکت باید در کلاس درس صورت پذیرد. مثلاً آن‌گاه که سرگرم برنامه‌ریزی برای یک فعالیت آموزشی مانند یک گردش علمی هستیم باید دانش‌آموزان را در برنامه‌ریزی مشارکت دهیم و تا حدودی هم بر اساس انتخاب و تصمیم آن‌ها عمل کنیم. این امر موجب می‌شود دانش‌آموزان یاد بگیرند که اظهار نظر بکنند و سعی کنند در اظهار نظر خود منطقی باشند، یاد می‌گیرند که نظریات یکدیگر را تحمل کنند و به رأی اکثریت تن در دهند، یاد می‌گیرند در مواردی از احساسات و نظرهای شخصی خود به نفع جمع چشم‌پوشی کنند و در نهایت یاد می‌گیرند که تصمیمات خود را ارزیابی کنند و ضمن تمرین مشارکت، مسؤلیت‌پذیر باشند.

افراد از کودکی با مسائل جهانی آشنا شوند. قفسه‌های فیلم ویدئویی و کتاب‌های مربوط به کشورها در این محل موجود است. جالب است که خود من که یک ایرانی هستم در یکی از آن سالن‌ها در یک مدرسه ژاپنی با کتاب‌هایی مربوط به فرهنگ عشایر ایران آشنا شدم. در این سالن شما با زندگی اقوام ابتدایی در جنگل‌های آمازون، نحوه مقابله با مسأله کمبود آب و بیماری‌های واگیر در آفریقا نیز آشنا می‌شوید.

□ جناب دکتر، جایگاه تکنولوژی به‌طور اعم و فن‌آوری‌های نو در عرصه اطلاعات در این نگاه و رویکردهای جدید کجاست؟

■ اتفاقاً فن‌آوری نو، به ویژه فن‌آوری اطلاعات و ارتباطات و نسبت آن با آموزش و پرورش، چهارمین موضوعی است که آموزش و پرورش قرن بیست و یکم با آن روبروست. آموزش و پرورش هم مثل همه نهادهای دیگر از فن‌آوری نو بهره می‌گیرد؛ مثلاً در تهیه مواد آموزشی، در تهیه محتوای آموزشی و کتاب درسی، در برنامه‌ریزی‌های آموزشی و... ولی آنچه در این جا در جایگاه یک بحث نو مطرح است بهره‌گیری از فن‌آوری جدید اطلاعات و ارتباطات در فرایند یاددهی - یادگیری است. این خوب است که مدیر مدرسه در روی میز کارش یک رایانه هم داشته باشد. این امر در ایران هم نسبتاً رایج شده است. امروزه در مدارس شهرهای کوچک ما هم کارنامه‌های دانش‌آموزان به صورت رایانه‌ای تهیه می‌شود. پس این بحث جدیدی نیست. بلکه موضوع مهم این است که معلمان و مدیر مدرسه در درجه اول قادر باشند از فن‌آوری نو در کلاس

از هر زمان دیگری سرنوشت انسان‌ها و ملت‌ها با یکدیگر ارتباط دارد.

بنابراین رفع این مشکلات در یک حوزه جغرافیایی تأثیرات مثبت جهانی دارد. امروز دیگر کشورهای غنی و پیشرفته نمی‌توانند از آثار فقری که گریبانگیر کشورهای جهان سوم است برکنار بمانند. مشکلی که کوزوو امروز با آن مواجه است تنها به کوزوو تعلق ندارد بلکه همسایگان آن و کلاً اروپا را نیز تحت تأثیر قرار می‌دهد.

بنابراین در دنیای امروز ما باید تفاهم بین‌المللی را افزایش دهیم. تعامل‌های فرهنگی را روزافزون کنیم، شناختمان از سایر فرهنگ‌ها و ارتباطات فرهنگی با سایر ملت‌ها را بیشتر کنیم. "گفت‌وگوی تمدن‌ها" هم یعنی همین. در واقع این بحث به نوعی برمی‌گردد به آنچه امروز در محافل اجتماعی - فرهنگی ایران با عنوان "گفت‌وگوی تمدن‌ها" مطرح است. در این جا بد نیست مثالی بزنم: در برخی از مدارس ابتدایی کشورهای توسعه یافته امروز که خود من نیز شخصاً از آن‌ها بازدید کرده‌ام کلاسی به نام کلاس آموزش جهان وجود دارد که به آن سالن "آموزش فرهنگ‌ها و تمدن‌ها" می‌گویند. در این سالن از هر کشوری نمادی گذاشته‌اند که نقشه‌های جغرافیای انسانی و نوشته‌هایی در مورد کشورهای مختلف جهان از آن جمله‌اند و سعی می‌کنند از این مکان برای آشنا ساختن دانش‌آموزان با فرهنگ زندگی در جهان بهره ببرند.

این سالن در جایی از مدرسه است که توجه بچه‌ها را به هنگام عبور و مرور روزانه جلب می‌کند و کودکان معمولاً اوقات فراغت خود را در آن جا می‌گذرانند. این بدان خاطر است که

درس و در فرایند یاددهی - یادگیری استفاده کنند.

البته این موضوع تنها به ایران اختصاص ندارد و در بعضی کشورهای توسعه یافته هم به عنوان یک موضوع، قابل طرح است. به علاوه استفاده از فن آوری جدید ارتباطات و رایانه‌ها فقط در دروس ریاضی یا فنی نیست. امروزه ما می‌توانیم از فن آوری‌های جدید رایانه‌ها، ارتباطات، اینترنت و... در درس علوم اجتماعی هم بهره‌برداری کنیم، مثلاً تعداد قابل توجهی از مدارس ژاپن از طریق اینترنت با مدارس سایر کشورها که این امکان را دارند، مرتبطند. به طور مثال، دانش‌آموزان کلاس پنجم ابتدایی برخی از مدارس ژاپن برای تهیه گزارش درس علوم اجتماعی در ارتباط با شناخت فرهنگ‌ها با دانش‌آموزان هم سن و سال خود در کشورهای اروپایی از طریق پست الکترونیکی و اینترنت ارتباط برقرار می‌کنند و سؤالاتی در زمینه مسائل فرهنگی - اجتماعی مطرح نموده، به تبادل اطلاعات در زمینه‌های فرهنگ مدرسه، خانه و جامعه می‌پردازند. پس استفاده از فن آوری ارتباطات در آموزش و پرورش بدین معنی است که ما باید این فن آوری را به کلاس درس بیاوریم و در فرایند یادگیری از آن بهره بگیریم تا دانش‌آموزان نسبت به این فن آوری و موضوع درسی نگرشی سازنده پیدا کنند. این کار هم در درس ریاضی، هم در درس علوم اجتماعی و هم در زبان فارسی و... امکان‌پذیر است.

ما فن آوری ارتباطات را وارد کلاس درس می‌کنیم تا دانش‌آموزان نسبت به موضوع درس شناخت پیدا کنند و نگرش‌های سازنده در آن‌ها ایجاد شود. مثلاً در درس علوم اجتماعی به

مشارکت در مباحث مربوط به زندگی اجتماعی علاقه‌مند شوند، یا در درس ریاضی قادر باشند با اندیشیدن، مسائل را حل کنند. یعنی راه‌حل‌ها را با تفکر بیابند و بتوانند در عمل مهارت‌های لازم برای کاربرد آن‌ها یا بهره‌گیری از آن‌ها را در زندگی اجتماعی به دست آورند و به مباحث ریاضی علاقه‌مند شوند و یاد بگیرند که چگونه بیاموزند و یادگیری را به خارج از کلاس درس و مدرسه گسترش دهند. فن آوری جدید اطلاعات و ارتباطات به ما کمک می‌کند که فرایند یادگیری را به کلاس درس محدود نکنیم، یادگیری را به دنیای خارج ببریم و دنیای خارج را نیز به کلاس درس بیاوریم. بهره‌گیری از رایانه‌ها و سایر فن آوری‌های تازه در فرایند یاددهی - یادگیری، کلاس درس را شوق‌انگیز نموده، انگیزه کودکان برای یادگیری را بیشتر می‌کند و امکان ارتباط با جهان خارج را فراهم می‌سازد.